

HOEVEEL OGEN MAKEN EEN CENTRAAL EXAMEN LEESVAARDIGHEID?

Duits, Engels, Frans, Spaans: de centrale examens havo en vwo toetsen alleen leesvaardigheid. Wie maken die examens? Welke inbreng hebben vakdocenten? Wat zijn de randvoorwaarden? Welke fases kan men onderscheiden? Hoe komt men tot een besluit? Een kijkje in de keuken.

FRANK DRIJKONINGEN

Elk jaar verse teksten, elk jaar nieuwe items. Het ontwerpen van een centraal examen leesvaardigheid is een jaarlijks terugkerend proces. Zorgvuldigheid is vereist gezien de belangen van tienduizenden leerlingen, voor wie deze examens vijftig procent van hun eindcijfer gaan bepalen.

In deze bijdrage wordt aandacht besteed aan het praktische proces van ontwerp, controle en vaststelling van deze centrale examens, in brede zin, voor vwo en havo, voor Duits, Engels, Frans en Spaans. Veel leraren zullen weten dat Cito verantwoordelijk is voor het maken

van deze examens en velen zullen zich ervan bewust zijn dat ook het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een (dominante) vinger in de pap heeft¹, maar dat zegt nog weinig over het proces als zodanig.

De officiële situatie is dat het CvTE, gebaseerd op de examenprogramma's moderne vreemde talen en de bijbehorende syllabi (beide downloadbaar via <www.examenblad.nl>) een 'constructieopdracht' geeft aan Cito om de centrale examens leesvaardigheid te ontwerpen. Per taal en per sector installeert het CvTE een vaststellingscommissie en het Cito een constructiegroep².

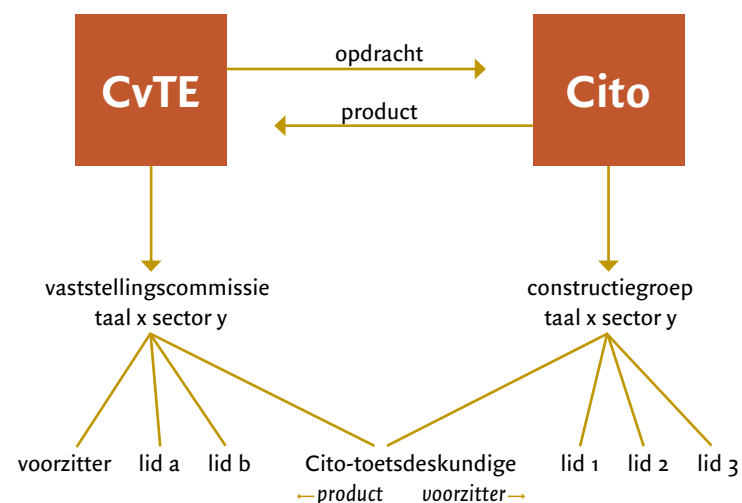
De toetsdeskundige (van Cito) functioneert als scharnier tussen de twee direct betrokken circuits,

maar hij/zij keurt geen eigen vlees, en beslist dus niet mee op het niveau van de vaststelling zelf. De leden van de constructiegroep zijn leraren van middelbare scholen, die door Cito geworven worden via geadverteerde vacatures (onder andere in dit blad). De leden van de vaststellingscommissie zijn docenten met jarenlange feitelijke ervaring in eindexamenklassen; het ene lid wordt bij het CvTE voorgedragen door een (van de) vakbond(en) en het andere door een (van de) vakvereniging(en). De voorzitter van een vaststellingscommissie havo/vwo dient werkzaam te zijn in het hoger onderwijs (wo of hbo) binnen het relevante vakgebied.

Er bestaan zodoende twee vergadercircuits met elk vier betrokkenen, waarvan de Cito-toetsdeskundige in beide circuits meedraait. Van deze betrokkenen is dus in de praktijk een ruime meerderheid (vijf van zeven) feitelijk werkzaam als vakdocent op een middelbare school. De manier van werken in deze twee keukens kan grofweg telkens in twee subfases gesplitst worden. De fasering is abstract (de fases lopen in de tijd gedeeltelijk parallel), en de gehele cyclus heeft geen vooraf hard vastgelegde duur: tussen het begin van fase 1A en feitelijke afname zal vaak minstens twee jaar liggen, maar ook vier of vijf jaar komt regelmatig voor, en bovendien interacteert dit met pretesten.

Foto: Anda van Riet

Fase 1A

Als eerste stadium in het proces zoekt de constructiegroep geschikte originele teksten, met verschillende lengtes – die uiteindelijk kunnen variëren tussen een enkele alinea en twee pagina's. Er komen verschillende tekstsoorten in aanmerking (zoals kranten- en tijdschriftartikelen, informatiebulletins, interviews, recensies, brieven); de teksten mogen verschillende functies hebben (zoals informatief, amuserend) en kunnen allerlei soorten onderwerpen en thema's betreffen (zoals gezondheid, sport, kunst, dagelijks leven, vakantie). Voor wat meer details kan men paragraaf 2.4 van de syllabus (her)lezen.

De criteria voor geschiktheid van een tekst zijn niet echt hard, maar betreffen bijvoorbeeld de talige moeilijkheidsgraad, de abstractheid van de teksten en de geschiktheid van de onderwerpen voor de doelgroep. Ook kan rekening gehouden worden met illustrativiteit voor een andere cultuur of de aantrekkelijkheid van een besproken onderwerp. Verder is het standaard dat de teksten niet aanstootgevend mogen zijn, niet evident controversieel, en dat terughoudendheid gewenst is bij

De criteria voor geschiktheid van een tekst betreffen bijvoorbeeld de talige moeilijkheidsgraad, de abstractheid van de teksten en de geschiktheid van de onderwerpen voor de doelgroep

gevoelige onderwerpen. In dit proces kunnen originele teksten bewerkt worden. De bewerking kan simpelweg bestaan uit het verwijderen van woorden, stukjes tekst of alinea's op grond van de gewenste tekstlengte, maar ook verder reiken naar het gedeeltelijk herschrijven om specifieke accenten of interpretaties van de brontekst te bevestigen met het oog op de bevraging. Er valt redelijk wat variatie te constateren; naast het bewerken met het oog op het verkrijgen van een zo goed mogelijke tekst staat het bewerken ook onder invloed van de getoetste gewenste moeilijkheidsgraad, op het vlak van het vocabulaire maar ook op het vlak van de grammaticale constructie.

Op het moment dat er een consensus in de constructiegroep bestaat over een specifieke tekst wordt deze voorgelegd aan de vaststellingscommissie van het CvTE. Voorgelegd wordt de vraag of de tekst goedgekeurd kan worden voor het aangegeven niveau (havo of vwo). De drie leden van de vaststellingscommissie antwoorden elk individueel (zonder onderling voorafgaand overleg), via een door Cito onderhouden beveiligde website. Een ja/nee-antwoord is verplicht, met daarnaast een mogelijkheid tot uitleg/commentaar. Met deze feedback – bij driewerf 'ja' feitelijk een belofte voor toekomstige goedkeuring – kan de constructiegroep verdergaan met het ontwikkelen van vragen. Soms zijn de op- en aanmerkingen relatief klein en niet fundamenteel en kunnen in een volgende versie verwerkt worden. In het geval van inhoudelijke(re) kritiekpunten kan aanvullende discussie ontstaan, en gemotiveerde afkeuring van een tekst behoort ook tot de mogelijkheden.

Fase 1B

Het tweede stadium bestaat uit het werk van de constructiegroep op het vlak van de concrete vragen en opdrachten. Dit deel van het proces valt te beschouwen als de grote creatieve etappe in het ontwerpen van de examens, de fase waarin inventiviteit de boventoon voert. Er moeten per tekst opgaven bedacht worden die niet te makkelijk zijn, niet te moeilijk, goed beantwoordbaar aan de hand van de tekst, helder geformuleerd in voor leerlingen begrijpelijke taal, maar tegelijkertijd niet aanvechtbaar voor leraren-specialisten in het vak. Tevens worden de goede antwoorden in een apart document gezet (naderhand het correctievoorschrift).

Voor meerkeuze-items worden foute en minder goede alternatieven bedacht, eventueel kunnen ook keuzes uit drie of meer dan vier alternatieven ontworpen worden. Binnen deze categorie worden ook zogenaamde cloze-items ontworpen, ietwat informeler 'gaten' in de tekst. In de praktijk worden deze op twee manieren opgenomen: een hele tekst met alleen maar vragen naar de geslagen gaten (een gatentekst) – voorbeeld Engels havo 2015 tekst 9 – of, daarentegen, her en der in verschillende teksten een los gat – de optie die bij Frans 2015 gebruikt is. Het grootste probleem bij het ontwerpen van dit type vraag is wat ik een specifieke variant van 'tunnelvisie' beschouw. Omdat je als ontwerper de tekst zelf al een aantal keren gelezen hebt mét het te verwijderen woord, is het desbetreffende woord in de alternatieven dermate logisch dat je dat kiest ongeacht de andere alternatieven; je onbewuste herinnering is dan de tunnel. Terwijl de leerling aan de hand van iets dat er níét staat moet bepalen wat er eigenlijk wel zou kunnen staan. De alternatieven in het item moeten dan zodanig gekozen zijn dat er via redenering(en) één alternatief overblijft en de andere afvallen.

Naast meerkeuze-items zijn er verschillende andere mogelijkheden voor het bevragen van teksten, waarvan hieronder drie voorbeelden. Dit type open vragen kan ook meer scorepunten waard zijn (2 of 3). Uit het vwo-examen Duits 2016:

'Der deutsche Sport gleicht einem Flickenteppich' (regel 45). Beschrijf kort wat hiermee wordt bedoeld.

Uit het vwo-examen Spaans 2016:

In deze tekst zijn vier van de vijf kopjes weggehaald. Ze staan hieronder. Zet ze op de juiste plaats door achter de nummers 2, 3, 4 en 5 de juiste letter te plaatsen. Let op: er blijft één kopje over!

- a Los pensamientos te invaden
- b No sientes nada especial
- c No soportas mantenerte sentado
- d No tienes tiempo
- e Te quedas dormido

Uit het vwo-examen Engels 2016:

'Can an economist dig a hole without another filling it?' (titel) Wat wordt met deze vraag in twijfel getrokken? Leg uit in je eigen woorden.

Voor meer details: zie paragraaf 2.3 van de syllabus. Of zie <bit.ly/lm-cvte>, het derde filmpje ('CvTE examen-vragen') gaat over het werk van de Cito-constructiegroep.

Wanneer de constructiegroep in hun mening betrouwbare vragen en opdrachten bedacht heeft voor een tekst, worden deze items met de bijbehorende tekst intern onderling in het Cito gescreend door collega-toetsdeskundigen. Vervolgens worden de teksten met items en met het bijbehorende correctievoorschrift wederom voorgelegd aan elk individueel lid van de vaststellingscommissie. Per item wordt een mening verwacht (goedgekeurd of niet) met mogelijkheden tot uitleg of commentaar. In de praktijk worden hier via de beveiligde website ook wel voorstellen voor verbetering of verandering meegegeven.

Het eindpunt van het werk in deze eerste fase is al met al dat er bij de toetsdeskundige een ruim aantal teksten liggen met bijbehorende vragen die van feedback zijn voorzien.

Fase 2A

Het volgende stadium bestaat uit het ontwerpen van een heel examen. De toetsdeskundige maakt een selectie uit al het voorliggende goedgekeurde materiaal en bundelt dat tot een conceptexamen. Het geheel moet namelijk ook aan een behoorlijk aantal overkoepelende voorwaarden voldoen. Het aantal scorepunten is belangrijk (rond de 50), alsook een goede spreiding van onderwerpen. Het geheel dient in meerderheid meerkeuzevragen te bevatten, doch ook een redelijke hoeveelheid andersoortige opdrachten (verhouding 60–40). De hoeveelheid teksten is ook een punt, het examen dient naast lange ook een aantal korte te bevatten (variatie 10–16). En de volgorde van de teksten kan ook een rol spelen, met name uit psychologisch oogpunt (niet de moeilijkste tekst als eerste bijvoorbeeld). Tot slot moet het examen ook goed vergelijkbaar zijn met eerdere examens, onder andere omdat je in algemenere zin zou willen dat het gebruik van eerdere examens als oefenmateriaal representatief genoeg moet zijn voor wat de leerlingen kunnen verwachten ('examentraining'). En, last but not least, het examen moet vergelijkbaar zijn qua niveau met eerdere examens, zodanig dat leerlingen van verschillende jaargangen gelijkmatig beoordeeld worden (een 6,5

Zeven paar ogen bekijken een examen leesvaardigheid op zijn minst drie keer in al zijn vakinhoudelijke aspecten

in 2016 moet hetzelfde betekenen als een 6,5 in 2010). Dit laatste punt is een bron van zorg uiteindelijk tijdens de normeringsfase na afname, maar wordt consequent vooraf in ogenschouw genomen bij het ontwerp.

Dit conceptexamen wordt als geheel en tot in detail opnieuw beoordeeld door alle leden van de vaststellingscommissie, die hiervoor schriftelijk commentaar aanleveren bij de toetsdeskundige. Daarnaast wordt ter controle door het Cito een native speaker geconsulteerd, die zowel de teksten als de opgaven screent. In de praktijk wordt genuanceerd omgegaan met de op- en aanmerkingen van deze native. Opmerkingen over de brontekst zijn van een andere status dan opmerkingen over de items, omdat de brontekst veelal door een andere native geschreven is, terwijl de vragen en opdrachten geformuleerd zijn door de leden van de constructiegroep. En daarnaast moet ook rekening gehouden worden met het taalniveau van de leerlingen; zodoende kan een op zich mooiere formulering in de doeltaal sneuvelen op grond van de veronderstelde woordenschat en/of grammaticakennis van de leerling op het niveau van het examen dat afgenomen wordt.

Fase 2B

De toetsdeskundige verwerkt het commentaar van de leden en van de native, stelt dat op schrift als een document/lijst met voorgestelde wijzigingen ten opzichte van het conceptexamen en stuurt dat naar de leden van de vaststellingscommissie. Op grond hiervan wordt een aparte vaststellingsvergadering gehouden waarin mondeling alle aspecten doorgenomen worden, zodanig dat de conceptversie met een bijbehorende lijst van noodzakelijk geachte wijzigingen definitief goedgekeurd kan worden als af te nemen examen. Het type vragen dat in de praktijk tot de meeste discussie leidt (bij de vaststellingscommissie, maar mede omdat deze nogal eens terugkomen via de examenlijn na afname) zijn vragen met beweringen – omdat deze meer dan andere vragen neigen naar een strikt antwoord ('juist' neigt naar 100% juist). Maar ook vragen over de toonzetting van een tekst (was het nu spottend of gewoon grappig?) leveren nogal eens discussie op, alsook de eerder besproken cloze-items (omdat er negatieve redeneringen gevraagd worden). Na discussie is het dan het examen dat aan alle voorwaarden voldoet in de ogen van de vast-

stellingscommissie (en de toetsdeskundige). Na afloop van deze vergadering licht de voorzitter de relevante managementlaag van het CvTE in met een apart formulier. Na deze vaststellingsprocedure rest alleen nog het productieproces (dat in handen is van Cito).

Conclusie: antwoord

Zeven paar ogen hebben een examen leesvaardigheid op zijn minst drie keer in al zijn vakinhoudelijke aspecten bekeken (toetsdeskundige Cito + drie vakdocenten (constructiegroep) + twee vakdocenten (vaststellingscommissie) + voorzitter CvTE); hier kan men nog een interne screening en een native speaker aan toevoegen. Negen personen zijn zodoende rechtstreeks betrokken bij dit mensenwerk. Mochten er na dit zorgvuldige proces nog fouten in het centraal examen leesvaardigheid van een moderne vreemde taal zitten dan kunnen die na afname gemeld worden (via <www.examenloket.nl>).

Ter afsluiting een paar woorden over de beperking(en) van dit artikel. De examens die via het hier geschetste proces ontworpen worden, zijn uit een algemener oogpunt de invulling of de uitvoering van beleid dat op een ander en/of hoger niveau is vastgesteld. Een vaststellingscommissie kan niet tornen aan de 50%-waarde voor het eindcijfer van het examen dat zij met Cito maakt hebben; de commissie heeft enige marge bij de instructie dat een meerderheid (ongeveer 60 procent) van de examenvragen van het meerkeuzetype hoort te zijn, en de commissie heeft wat speling binnen de (ongeveer 40 procent) andersoortige opdrachten. Een en ander impliceert echter wel dat belangrijke aspecten van op zich mogelijke en/of gerechtvaardigde kritiek- en/of discussiepunten niet meegenomen worden bij het concrete maakproces van een examen leesvaardigheid. ■

Frank Drijkoningen werkt bij het departement Talen, Literatuur en Communicatie van de Universiteit Utrecht, en is voorzitter van een vaststellingscommissie van het CvTE. Hij bedankt de betrokkenen bij Cito en CvTE voor hun commentaar op tussenliggende versies.

NOTEN

1. De gedachte dat er twee instituties bestaan (CvTE en Cito) die via overlegcircuits verantwoordelijk zijn voor het maken van centrale examens wordt algemener toegepast dan voor alleen de vermelde talen.
2. De betrokken docenten aan Cito- en CvTE-zijde en de voorzitter van de vaststellingscommissie van het CvTE worden jaarlijks herbenoemd met een maximum van acht keer.

Stel keuze voor voortgezet onderwijs nog even uit

Bij ruim dertig procent van de leerlingen komt het onderwijsniveau op de middelbare school niet overeen met het basisschooladvies, zo blijkt uit onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. Vooral bij kinderen van lager opgeleide ouders, met een niet-westerse achtergrond en jongens is dat het geval. De onderzoekers pleiten ervoor de selectie op niveau nog even uit te stellen. De overstap van het vmbo naar het mbo gaat nog vaker niet goed. Bijna vijftig procent van de studenten breekt hun studie in de eerste twee jaar van het mbo af.

Bij 69 procent van de leerlingen komt het onderwijsniveau dat ze in de vierde klas van de middelbare school volgen overeen met het advies van de basisschool. 'Dat lijkt veel,' zegt Marie-Christine Opdenakker, een van de onderzoekers, 'maar bij ruim dertig procent is er dus een mismatch.' Uiteindelijk zit negentien procent van de leerlingen in de vierde klas van het voortgezet onderwijs in een lager onderwijstype dan geadviseerd door de basisschool. Dertien procent zit in een hoger onderwijstype dan geadviseerd. In totaal is een op de acht leerlingen een keer blijven zitten in eerste drie leerjaren. 'Dat geeft wel aan hoe moeilijk het is om een goed schooladvies te geven op basisschoolleeftijd.' Sommige leerlingen hebben gewoon meer tijd nodig.

Dat geldt vooral voor leerlingen die meer risico lopen dat de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs niet zo goed verloopt. Zoals kinderen van lager opgeleide ouders of met een niet-westerse achtergrond, jongens en leerlingen die niet goed presteren op methode-onafhankelijke toetsen begrijpend lezen en rekenen, zoals Cito. Vooral voor leerlingen die om wat voor reden dan ook niet optimaal presteren op de basisschool ('laatbloeiërs') is het beter om de schoolniveaukeuze nog even uit te stellen. Dit geeft hun de mogelijkheid om in een schoolniveau terecht te komen dat het beste bij hen past. De onderzoekers pleiten dan ook voor brede brugklassen, dubbele schooladviezen (zoals een havo/vwo-advies in plaats van alleen een havo-advies) en het behoud van overstapmogelijkheden in het voortgezet onderwijs. En scholen moeten risicoleerlingen meer ondersteuning bieden. NRO

Nederlands op de werkvloer

Het Nederlands blijft voor Vlamingen en Nederlanders de belangrijkste taal op de werkvloer. In de communicatie met de buitenwereld nemen naast het Nederlands ook het Engels en Frans een prominente plaats in. Dat blijkt uit de eerste resultaten van het onderzoek Staat van het Nederlands.

Het is voor het eerst dat de positie van het Nederlands zo omvangrijk in kaart wordt gebracht. Daarvoor zijn meer dan 7.000 Nederlanders en Vlamingen online bevraagd en zijn feitelijke gegevens geïnventariseerd.

In Nederland en Vlaanderen verloopt de interne communicatie met collega's en leidinggevenden voor bijna 80 procent uitsluitend in het Nederlands. In slechts ongeveer 5 procent van de gevallen wordt uitsluitend een andere taal dan het Nederlands gebruikt, zoals het Engels en Frans. Ook de externe communicatie, de manier waarop werkgevers zich presenteren naar de buitenwereld, verloopt hoofdzakelijk in het Nederlands; in Vlaanderen voor 60,5 procent uitsluitend in het Nederlands, in Nederland voor 67,6 procent. Uitsluitend in een andere taal dan het Nederlands: 14,9 procent in Vlaanderen en 11,1 procent in Nederland. Tot slot blijkt dat de beheersing van het Nederlands voor een op twee Vlamingen een voorwaarde is om werk te krijgen. Nederlanders oordelen minder streng: ruim een derde is het met die werkvoorwaarde eens.

Is het Nederlands een bedreigde taal? Afgaande op criteria opgesteld door UNESCO is dat zeker niet het geval. Maar hoe de taal zich precies verhoudt tot andere talen in Nederland en Vlaanderen die door globalisering en migratie een belangrijke plaats innemen in onze samenleving, daarover is weinig bekend. Daarom stelde de Taalunie een onderzoek in naar de positie van het Nederlands nu – in 2016, het jaar van de nulmeting – en in de toekomst, waarbij de uitvoering in handen ligt van de Universiteit Gent en het Meertens Instituut.

Via dit tweejaarlijks terugkerend onderzoek kunnen tendensen worden vastgesteld en kan er beleidsmatig worden ingespeeld op ontwikkelingen. Het in kaart brengen van de taalkeuzes van mensen in Nederland en Vlaanderen kan inzichten bieden en handvatten aanreiken voor diverse maatschappelijke vraagstukken en uitdagingen. Het volledige rapport behelst in totaal zes domeinen (naast het bedrijfsleven ook onderwijs, cultuur, wetenschap, media en welzijn) en zal in het voorjaar van 2017 worden gepresenteerd. Meertens Instituut

